

עין תחת עין

פרשת אמר בספר ויקרא, המקיפה את הפרקים כ"א עד כ"ד, מסתיימת במספר פסוקים מפורסמים הנראים מיושנים לאנשים מודרניים רבים. חיך רגיש תובע מאכלים טריים יותר. לטעמם המעודן נדמה שפסוקים אלה מדגישים עד כמה ה'ברית הישנה' באמת מיושנת. הו! עין תחת עין. כמה פרצי זעם צדקניים מחולל משפט זה בעולם ששולטים בו כידוע רק רוך ואהבה!

"ואיש כייכה כל־נפש אדם, מות יומת. ומכה נפש־בהמה ישלמה, נפש תחת נפש. ואיש כיייתן מום בעמיתו, כאשר עשה כן יעשה לו. שבר תחת שבר, עין תחת עין, שן תחת שן, כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו. ומכה בהמה ישלמה, ומכה אדם יומת. משפט אחד יהיה לכם, כגר כאזרח יהיה, כי אני ה' אלהיכם".

דברים קשים! כמה רחוקים הם מכל אלה המפארים את אי־ההתנגדות לרע. אפשר שנזכרתם בפסוק אחר בכתבי הקודש: הצדיק אשר "יתן למכה לחי, ישבע בחרפה". מזהים אתם את הפסוק וזוכרים את מקורותיו. אני מתכוון כמובן למגילת 'איכה' (ג,ל). עוד פיסה מאותו 'ברית' כה ישנה!

שבר תחת שבר! מילים קשות, אך אציליות בתביעתן. בחומריתן הן מצוות עלינו מגבהי מרומים. נתפעל־נא לפחות מחתימת פרשה זו, הקובעת את אחדות המין האנושי. כדי להדהד בחלל עולמנו לא המתין מסר זה של אוניברסליות¹ שהתפתחות התעשייה הכלל־עולמית תבוא ותגלה לנו, או תכפה עלינו, את רעיון הסולידריות האנושית. "משפט אחד יהיה לכם", הרי לך עקרון שה'ברית הישנה', שאינה חוששת מחזרות, כופלת אותו קרוב לחמישים פעם, וזאת למרות תמציתיותה וחסכנותה הרבה של התורה במילים. הייתכן איפוא שהגות זאת, שידעה כבר בימי השבטים

1. נקודה זו טעונה עיון שהרי הגר המוזכר כאן הוא גר הצדק (ראה הל' חובל ומזיק להרמב"ם פרק ה'). אלא אם פרופ' לוינס רואה בעצם העובדה שאין אנו מבחינים בין גר צדק לאזרח היבט אוניברסלי. או שמה אמר זאת מפאת השומעים.

איפוא נוח לחזקים, ובלבד שעצביהם חזקים. התפתחותו של המשפט אינה יכולה לנוע בנתיב זה של דחיית כל הצדק, של זלזול באדם שהמשפט מבקש לשמור על כבודו. חייבים אנו לשמר את רוחם של חוקינו, גם כאשר אנו משנים את משמעותם המילולית. התנ"ך בא להזכירנו את רוח העדינות.

התנ"ך מאיץ את התהליך המביא לעולם ללא אלימות. אולם, אם היה ביכולתם של כסף והתנצלויות לתקן את הכל ולהרגיע כליל את מצפוננו, היה תהליך זה נע בכיוון ההפוך. קו! עין תחת עין! וכל הנצח וכל הממון שבעולם לא יוכלו לרפא את עלבון הפגיעה שפגענו באדם. זהו פצע שידמם לעד, כאילו נדרש צער זהה כדי לעצור דימום נצחי זה.

והתמלולת להתעלות לחזון של אנושות אחת ומאוחדת, הסתפקה בחוק הגיונול? הייתי רוצה להראותכם את החכמה העמוקה הטמונה במלים עלומות אלה, ואת הדרמה שהן באות להתמודד עמה.

אכן, קיימת דרמה של המשפט החותר לקראת אנושיות.

עין תחת עין, שן תחת שן - לא מדובר כאן בעקרון של שיטת טרור; לא מדובר בריאליזם קר המתמקד בעילולת, הבז להשתכחיות רגשיות, ומשאיר את המוסר למסגרות שיקום של הנצרות². אף לא מדובר בהאדרתם של חיים על אנושיים והרואיים, מתוכם יש לנדות את הלב ואת הרחמים; לא מדובר בחדוות הנקמה והאכזריות בהם שטופים חיים גבריים. רעיונות אלה זרים לחלוטין לתנ"ך היהודי; מקורם בעובדי אלילים. מקורם במקיאבל. מקורם בניטשה.

הירגעו. עקרון זה, שהתורה מנסחת כאן, הנראה לכאורה כה אכזרי, אינו חותר אלא אל משפט צדק. הוא משתלב בסדר חברתי שאין בו מקום לענישה כלשהי, ולו קלה שבקלות, מחוץ לגזר-דין של בית משפט. חכמי ישראל מעולם לא יישמו ולא פירשו פסוקים אלה כפשטם. הם פירשו אותם לאור הרוח השורה על התנ"ך בכללותו. אנו מכנים שיטת הבהה זו: תלמוד. חכמי התלמוד הקדימו את הרתיעה המודרנית וקבעו: 'שן תחת שן' אינו אלא תשלום כספי, קנס. לא בכדי מביאה התורה את הפסוקים המפרטים את הפיצוי החומרי הנתבע בגין הרגות בהמה בצמידות אל עקרון 'עין תחת עין'. הסמיכות מזמינה את הקורא להתעמק בפסוקים הדנים בפיצויים המשתלמים בגין הטלת מום באדם, ולהבין ששאלת הפיצוי כאילו חייבת לגבור אצל השופט על הזעם האצילי שמעורר הפשע. האלימות מזמינה אלימות. אולם, יש לעצור את תגובת השרשרת הזאת. זו מהות המשפט. על כל פנים, זהו תפקידו של המשפט לכל הפחות אחרי שהעולה כבר נעשתה. האנושיות מבצבצת ועולה אצל האדם, בה במידה שהוא לומד לצמצם פגיעות אנושות למימד של סכסוכים אזרחיים, בה במידה שהענישה מתמקדת במאמץ לתקן את הניתן לתיקון, ולחנך מחדש את העבריין. לא רק משפט ללא להט דגשי דרוש לו לאדם; אלא גם משפט ללא תליין. אבל כאן הולכת הדרמה ומסתבכת. סלידה מן הדם, משפט של שלום ורוך, ההכרחי, ומעתה ואילך אף היחידי האפשרי - האמנם יש בו כדי להגן על האדם אותו הוא מבקש להציל? שהרי הוא פותח כאן פתח רחב לעשירים! בקלות יוכלו לשלם את השיניים העקורות, העיניים המנוקרות והרגליים השבורות של כל הסובבים אותם. מעתה יש מחיר שוק לכל העלבונות והפגיעות, ריחו של הכסף. וסתירה זו אינה נובעת רק מהחוק הממיר צער בממון. כי כל מה שאדם משלם בלב קל, בהיות גופו בריא ושלם, אינו אלא קנס. ונוק כספי אינו ענין קטלני. העולם נשאר

2. מוסד ה"פטרונז" הצרפתי, הוא מוסד נוצרי לשיקום וחינוך פושעים ועיצוב מוסרי של ילדים ונוער.